STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

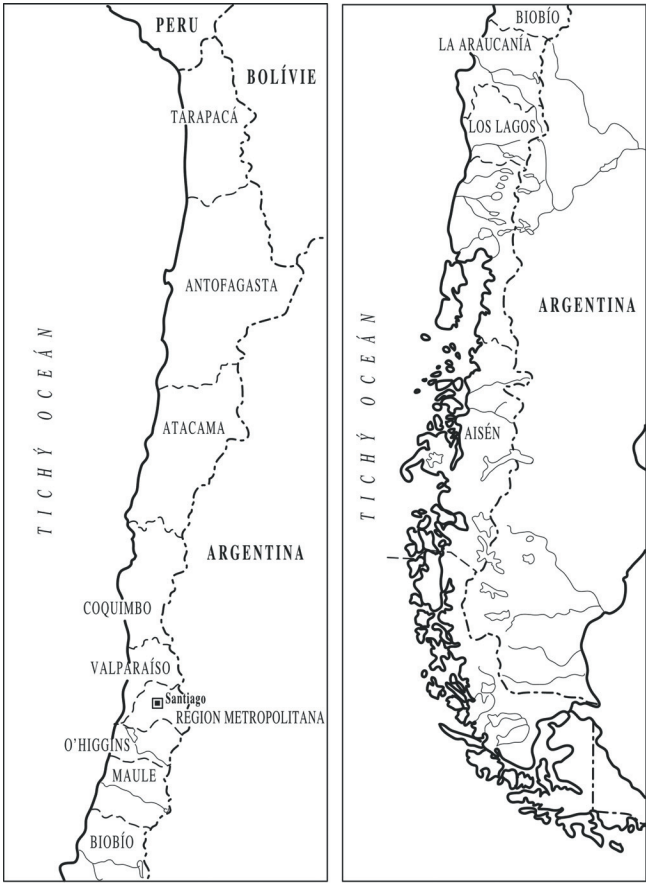
CHILE

Jiří Chalupa

LIBRI

LIBRI

PERU
BOLÍVIE
TARAPACÁ
ANTOFAGASTA
ATACAMA
ARGENTINA
COQUIMBO
VALPARAÍSO
Santiago
RÉGION METROPOLITANA
O'HIGGINS
MAULE
BIOBÍO
TICHÝ OCEÁN
BIOBÍO
LA ARAUCANÍA
LOS LAGOS
ARGENTINA
AISÉN
TICHÝ OCEÁN

Stručná historie států

Chile

JIŘÍ CHALUPA

Nakladatelství Libri, Praha 2006

Na obálce: znak Chile

Ve znaku se objevují stejně jako na vlajce Chile národní barvy červená, bílá a modrá. Červená symbolizuje krev prolitou za nezávislost, bílá připomíná sněhem pokryté pohoří Andy a modrá oblohu. Hvězda znamená jednotu a svobodu chilského národa, ale také chilské indiánské obyvatelstvo. Na štítu je péřová čelenka v národních barvách. Štít stráží andský jelen a kondor – symbol volnosti. Motto na stuze znamená: Rozumem nebo silou.

© Jiří Chalupa, 2006
© Libri, 2006

ISBN 80-7277-136-1

Obsah

Předkolumbovské Chile 7
- První Chilané 7
- Indiáni 8
- Araukáni 12
- Rapa Nui 15

Objevitelé a dobyvatelé 18
- Valdivia přichází 18
- Hrob Španělů 19
- Araukánské války 21
- Epos a tradice 24

Kolonie 26
- Periférie 26
- Na venkově 28
- Úředníci 29
- Kolonizace a počátky kultury 32
- Bourbonští reformátoři 33

Nezávislost 37
- Krize 37
- Cestou k Rubikonu 38
- Hrdinové na scéně 40
- Don Bernardo 42
- Triumf s poněkud hořkou příchutí 44

Chile v 19. století 46
- Pokusy a omyly 46
- Budování státu 47
- Válečníci a muž zákona 50
- Statkáři, učenci a horníci 52
- Liberálové a prosperita 57
- Ledková válka a soumrak Araukánie 60
- Zlaté časy 63
- Romantici a romanopisci 65

Chile v první polovině 20. století 67
- Parlamentní diktatura 67
- Bohatí a chudí 70

Velký reformátor 72
Radikálové, generál naděje a Alessandri číslo 2 76
Chile od 60. let 20. století do dnešních dnů 81
Svobodná revoluce 81
Tragédie socialistického snílka 85
Léčba Pinochetem 91
Augusto I. 94
Návrat demokracie a pokusy o účtování 98
Dnešní Chile 104
Don Pablo, slečna Gabriela a ti druzí 107
Česko-chilské vztahy 113
Bibliografická poznámka 118
Encyklopedické heslo 121
Základní informace pro turisty 132
Zastupitelské úřady 136
Důležitá telefonní čísla 137
Jazyková první pomoc 138
Nejdůležitější slova a fráze 138
Výslovnost 139

Předkolumbovské Chile

První Chilané

Předpokládá se, že díky snížení hladiny moře v době ledové až o 150 metrů se od Beringova průlivu až po Kalifornii táhla rozlehlá rovina, po níž zvířata i lidé z Asie migrovali za příznivějším podnebím. Pro nejstarší období chilských dějin, zhruba do období 9 000 let před n. l., kdy kočovné lovecké tlupy pronásledovaly dnes již vyhynulá zvířata tzv. megafauny (včetně obřích lenochodů a gigantických mastodontů), razí američtí archeologové termín paleoindiánské – odpovídá zhruba evropskému paleolitu. Začátek *Paleoindio* je dodnes poněkud nejasný, archeologové velmi zhruba situují příchod prvních lidí typu *Homo sapiens sapiens* z Asie na americký kontinent někam do období 30–20 000 let před n. l. Zatím nejstarší archeologické nálezy na chilském území jsou datovány do poloviny 11. tisíciletí před n. l. – konkrétně 10 620 let před n. l., lokalita Monte Verde v X. regionu, nedaleko letiště v Puerto Montt. Dnes už jenom málokdo pochybuje o tom, že „asijská kolonizace" Ameriky byla později doplněna ještě o „výsadky" polynéských mořeplavců, což se samozřejmě chilského území, s několikatisícikilometrovým pacifickým pobřežím, týká dvojnásob. Epocha mezi lety 9000–1500 před n. l. bývá nazývána archaická. V oněch dobách se obyvatelé chilského regionu živili sběrem lesních i mořských plodů (nejrůznějších měkkýšů), rybolovem a lovem. Jejich oblíbenou kořistí byly lamy guanaco a vikuně, nepohrdli však ani králíky, liškami či drobnými hlodavci, jako např. *vizcachas* nebo činčilami. V lesích na jihu lovci pronásledovali jelínky *pudú*, na travnatých stepích zase pštrosy *ñandú*. Nepočetné tlupy žily takřka v naprosté izolaci, přerušované jenom čas od času drsnými boji s konkurenčními skupinami o lukrativní lovecká teritoria. Počet praobyvatel Chile pozvolna rostl a zvyšovala se i jejich kulturní úroveň, o čemž svědčí první umělecké projevy, jeskynní malby. Ty nejstarší, z poloviny 3. tisíciletí před n. l., se v Chile nacházejí v lokalitách Guañure a Puxuma. Na severním pobřeží Chi-

le (Chinchorro) se od 6. tisíciletí před n. l. objevují také první projevy kultu mrtvých, když těla významných předků jsou mumifikována a uchovávána pro následující generace. V období 1500 před n. l. až po rok 1536 n. l. (kdy přicházejí Španělé), bývá označováno jako zemědělsko-hrnčířské (v podstatě odpovídá evropskému neolitu). Tehdy se na chilském území pozvolna formuje společnost pěstitelů a chovatelů (kukuřice, desítky druhů brambor, andská obilovina *quinoa*), kteří budují vesnice a věnují se obchodu a řemeslům (hrnčířství, výroba látek apod.). Jedná se již o tak vyspělé komunity, že archeologové mluví o jednotlivých kulturách. Na severu, ovlivněném proslulou bolivijskou civilizací Tiahuanaco, je to kultura Arica či San Pedro, ve středním Chile El Bato nebo Aconcagua, na jihu Pitrén či El Vergel. V závěru tohoto období (zhruba od roku 1470) se do Chile ze severu poměrně razantně tlačí incké impérium *Tahuantinsuyo* („Čtyři strany země", jak poněkud neskromně Inkové svou rozlehlou říši nazývali), jehož vliv bude patrný až po VI. region. Incké voje pod velením generála Sinchirunky dorazily až do údolí Coquimbo a podmanily si tamní atacamské a diaguitské domorodce. Později incká armáda dorazí až k řece Maule, tam však narazí na nepřemožitelné Araukány a Maule se promění v jižní hranici impéria. Na severu Chile Inkové postaví své slavné silnice, včetně *tambos*, krytých odpočívadel pro poutníky i pro kurýrní běžce *chasquis*, objeví se zde incké pevnosti, města i pohřebiště. Inčtí řemeslníci na severu Chile s velkým úspěchem představí svou dokonalou keramiku a tkaniny. Na oplátku budou muset chilští domorodci odvádět daně do Cuzca a podílet se na nejrůznějších veřejných stavbách.

Indiáni

Už samotný název Chile představuje záhadu spojenou s Indiány, kterou se snaží objasnit hned několik teorií. Podle jedné z nich jméno Chile pochází z ajmarského slova „chilli", což znamenalo „tam, kde končí země". Jiní etymologové tvrdí, že Chile je slovo kečujského původu, neboť prý peruánští Indiáni usídlení Velkým Inkou v údolí Quillota dali tamnímu kraji název Chilli, což v kečujském jazyce znamená „to nejlepší z ně-

jaké věci", popis, který se zřejmě dokonale hodil na úrodnou a dokonce zlatonosnou půdu zmíněného kraje. Jisté je ve skutečnosti jenom to, že původně se názvu Chile používalo pouze pro centrální část dnešního chilského státu a že se později domorodý termín prosadil i v soutěži se španělským názvem oblasti Nová Extremadura. Španělští conquistadoři se po dlouhou dobu domnívali, že většina chilského území byla obývána jedním jediným kmenem, z čehož pramenilo jejich mylné přesvědčení, že chilský národ vznikl smíšením pouhých dvou etnik – hispánských přistěhovalců a araukánských domorodců. A vzhledem k tomu, že Španělé dorazili do Chile v době, kdy celý sever a střed země žil pod nadvládou peruánských Inků, objevila se domněnka, že prakticky veškerá místní kultura vznikla pod přímým vlivem inckého impéria. Ve skutečnosti byly domorodé osídlení i kulturní místopis Chile mnohem pestřejší.

Na severu v podhůří And přežívá dnes už nepočetná – několik desítek tisíc jedinců – komunita Indiánů, kteří jsou do značné míry dědici inckého odkazu. Ať už mluví jazykem kečua nebo ajmara, musí se o každodenní přežití neustále rvát s mimořádně drsným prostředím. Odpradávna se usazovali v údolích tamních řek, napájených z And, pěstovali kukuřici a brambory a chovali lamy a alpaky. Nejvýraznějším náboženským kultem mezi nimi je dodnes víra v *Pachamama*, Velkou matku Zemi, která často bývá, v rámci pozoruhodného latinskoamerického náboženského synkretismu, ztotožňována s křesťanskou Pannou Marií. I na samotné poušti Atacama žijí Indiáni, i když dnes už je tzv. *Atacameños* sotva 3 000, zejména v oblasti San Pedro de Atacama, a jejich původní jazyk, *kunza*, prakticky beze stopy vymizel. Kdysi nadaní metalurgové, výrobci mimořádně kvalitní černočervené keramiky a stavitelé tzv. *pucarás*, kamenných pevností s hradbami, dnes už jenom skromně přežívají díky primitivnímu závlahovému zemědělství a pastevectví.

Na jih od atacamských Indiánů, v údolích řek Copiapó, Huasco a Elqui, žili Diaguité. Zdatní zemědělci, jejichž společenské uspořádání bylo již na tak vysoké úrovni, že dokázali zorganizovat veřejné práce. Jejich výsledkem byla hojně zavlažovaná terasovitá pole na svazích andských hor, hnojená

guánem, na nichž dokázali vypěstovat dostatek kukuřice, dýní i obiloviny *quinoa*. Diaguité se svými zemědělskými přebytky živě obchodovali. Hluboké kaňony v oblasti sloužily jako obchodní cesty, kudy se ubíraly karavany lam, převážející zboží z pobřeží (ryby a guáno) do vnitrozemí výměnou za kukuřici a *charqui*, na slunci sušené maso lam a alpak. Jako usedlí zemědělci – půda byla společným vlastnictvím celé vesnice – si stavěli pevné kamenné domy s dřevěnými střechami. Diaguité praktikovali polygamii, náčelníkem býval obvykle stařešina kmene. Věřili v posmrtný život a své zemřelé pohřbívali spolu s jejich oblíbenými zbraněmi a předměty denní potřeby. Diaguité vyráběli vůbec nejkvalitnější keramiku – zdobenou hlavně geometrickými motivy – ze všech chilských Indiánů. Jejich původní jazyk, *kakán*, se do dnešních dnů nedochoval.

Oblast severního pobřeží obývali dnes už vymizelí Changové, opatřující si prostředky k živobytí zejména rybolovem a sběrem mušlí, jež potom často směňovali za zemědělské produkty s vnitrozemskými kmeny. Byli rovněž obratnými lovci tuleňů, které pronásledovali na svých originálních plavidlech – nafukovacích vorech. Ty byly vyrobeny ze dvou tuleních kůží sešitých k sobě, přičemž vor se nafukoval pomocí rákosového stébla umístěného v otvoru v jednom z rohů plavidla. Tulení kůže kočovným Changům sloužily i k budování jejich obydlí, jednoduchých kožených stanů.

Ve střední části dnešního Chile, na jih od řeky Choapa, žili chudí zemědělci, kteří sice mluvili společným jazykem, ale patřili k několika samostatným kmenům: např. Picunches (Pikunčové) či Huilliches (Huiličové). V jejich „obecném jazyce" slovo *che* znamenalo lid, takže Pikunčové byli vlastně „lidé ze severu", Huiličové zase „lidé z jihu". Jazykem i způsobem života byli natolik blízcí Araukánům (Mapuches), že se s nimi nezřídka mísili. V andských údolích centrálního Chile sídlili Pehuenches, neúnavní kočovníci, kteří pravidelně překračovali andské průsmyky a střídavě žili v chilských Andách a na argentinské pampě. Pehuenches sbírali tzv. *piñones*, plody rostoucí na araukáriích, z nichž potom mleli mouku, jež se mohla skladovat po několik měsíců. Byli také výbornými lovci, dokonale ovládajícími *bolas*, typickou zbraň argentinských pampských domorodců.

Na nespočetných ostrovech jižního Chile žili Alakalufové, kteří ovšem sami sebe nazývali *Kaweskar*, tj. „lidé oblékající se do kůže". Byli to skvělí lovci i rybáři, dokonce i velrybáři, kteří na svých námořních výpravách používali z kmenů stromů vydlabané kánoe, vymazané hlínou a vyložené mechem. Neméně zdatnými rybáři byli Chonos, obývající chilské pobřeží od ostrova Chiloé až po poloostrov Taitao. Chonové se na moře vydávali v tzv. *dalcas*, plavidlech zhotovených ze tří nad ohněm zohýbaných desek, spojených přírodními vlákny.

Na samotném jihu, v oblasti Magallanesova průlivu a mysu Hoorn, sídlili Yámanes (říkalo se jim rovněž Yaganes), kteří své překvapivě odolné a snadno ovladatelné pětimetrové lodě stavěli z kůry stromů. Jejich kraj byl tak chudý, že jednou z hlavních složek jejich potravy byla parazitická houba *Cytarra darwinii*, „indiánský chléb", rostoucí na bukových kmenech. Podobně jako Alakalufové věřili Yámanes v existenci neviditelné nejvyšší bytosti, sídlící kdesi za hvězdami a řídící celý vesmír. Právě hvězdy podle víry Yámanů představovaly oči oné všemocné bytosti, která jejich prostřednictvím sledovala a kontrolovala pozemské děje.

Patagonii na sever od Magallanesova průlivu obývali Patagones (nebo také Tehuelches), kteří své jméno – ve španělštině *patagones* znamená něco jako „obrovské nohy" – dostali od španělských námořníků, kteří nacházeli v písku obří šlápoty, Patagonci si totiž balili chodidla do kůží lamy guanaco. Ve střední části ostrova Ohňová země žili Onas, proslulí lovci lišek, do jejichž kožešin se oblékali. Právě na jejich území se v jeskyních jako *Cueva Fell* nebo *Cueva Milodón* nacházejí jedny z nejvýznamnějších archeologických nalezišť celého amerického kontinentu s artefakty starými více než 10 000 let. Tragický osud Onů je příznačný pro většinu chilských Indiánů. Kolonisté, kteří se na jihu usadili jako dobytkáři či zlatokopové na konci předminulého století, je stříleli po desítkách jako králíky. Salesiánští misionáři se je pokoušeli zachránit a vytvořili pro ně redukce na ostrově Dawson. Neuspěli však a po Onech zbyl jenom náhrobní kámen na hřbitově v Punta Arenas.

Pro všechny Indiány žijící na chladném a drsném jihu byl mimořádně důležitý oheň. Ten byl udržován prakticky nepře-

tržitě a sběr palivového dřeva byl považován za tak významnou činnost, že byl svěřován takřka výhradně mužům. Chlad byl všudypřítomný a tak pronikavý, že oheň byl udržován dokonce i na palubách kánoí. Právě na úplném jihu amerického kontinentu Magallanesovi námořníci při své slavné plavbě okolo zeměkoule pozorovali v noční tmě světla pobřežních ohňů, zapalovaných tamními yámanskými Indiány. Divadlo to bylo tak působivé, že tamní kraj pojmenovali jako *Tierra del Fuego*, Ohňová země.

Araukáni

Zcela nepochybně neslavnějšími chilskými domorodci byli Araukáni. Tak jim ovšem říkali Španělé, oni sami sebe nazývali Mapuches – *mapu* (země), *che* (lidé). V době příchodu Španělů sídlili v nepříliš rozsáhlé oblasti mezi řekami Biobío a Toltén, i když se předpokládá, že nebyli autochtonním chilským etnikem a že do svého budoucího domova přišli z argentinského Neuquénu. Jejich kraji, který se Španělům nikdy nepodaří dobýt, se říkalo buď *Araucanía*, nebo jednoduše *Frontera* (Hranice). V dobách jejich největšího rozmachu, v 16. století, na samém počátku válek se Španěly, jich bylo zřejmě více než 1 milion. Dodnes jich zejména v IX. regionu žije téměř 500 000. Značná část z nich je stále ještě bilingvních, když si vedle znalosti obligátní španělštiny podrželi i svůj původní jazyk *mapudungun*. Do dnešních dnů jsou živé také jejich originální zvyky, písně, tance a náboženství. Araukáni nezřídka přecházeli Andy a vyráželi na válečné výpravy po argentinské pampě, kde se někteří z nich smísili s tamními pampskými Indiány. Původně byli Araukáni kočovnými lovci, ale postupem času se z nich stali vcelku úspěšní zemědělci a usadili se. Ovšem vždy jenom do chvíle, než půda přestala poskytovat uspokojivou úrodu, potom strhli své vesnice a přesunuli se jinam. Z kukuřice a ovoce připravovali poměrně silnou pálenku, takže – na rozdíl od mnoha jiných chilských Indiánů – pro ně setkání se španělským alkoholem nebylo smrtelným šokem. Jídelníček si s oblibou zpestřovali lovem a s *bolas* v rukou byli opravdu nepřekonatelnými mistry. Jejich typickým obydlím byla tzv. *ruca,* jednoduchý dřevěný srub – ať už kru-

hového či obdélníkového půdorysu – se slaměnou či rákosovou střechou a bez oken, zato hned s několika vchody. Muži i ženy se odívali obvykle do dlouhých, v pase převázaných halen nazývaných *chamales*, které vyráběli z vlny lamy guanako. Teprve později se od peruánských Indiánů doprovázejících španělské conquistadory naučili vyrábět a nosit ponča, která se pak stala jejich oblíbeným oděvem. Z technologického hlediska nikdy žádných pronikavějších úspěchů nedosáhli. K lovu ryb používali poměrně primitivní háčky ze dřeva či kosti, oheň rozdělávali vzájemným třením dvou dřívek a ani jejich rudimentární hrnčířské výrobky nesnesly srovnání s produkty jejich severních sousedů. Základem společenského uspořádání byl rodinný klan, několik rodin hlásících se ke společnému předkovi tvořilo tzv. *lov*. Mezi Araukány existovala polygamie, více žen – maximálně pět až šest – si ovšem mohli dovolit pouze ti nejbohatší z nich. Žena-manželka byla chápána jako výhodná investice – muži většinu svého času věnovali boji či přípravě na něj a prakticky veškerou práci měly na starosti ženy – a ke svatbě se přistupovalo naprosto pragmaticky, ženich si nevěstu u jejího otce „zakoupil" za předem nasmlouvané množství zvířat či nástrojů. Mezi rodinnými klany čas od času vypukl boj na život a na smrt, neboť Araukáni byli silně pověrčiví a za smrt ve vlastní rodině byl často shledán zodpovědný konkurenční klan. Jako trest za „uřknutí" potom nastupovala nekompromisní krevní msta. „Viníka" určoval obvykle *dunguve*, věštec. Pokud se dotyčný vykoupil, mohlo mu být odpuštěno, v opačném případě tekla krev.

Základem araukánského náboženství byl a je kult předků, tzv. *pillanes*. Každý klan se hlásil ke svému – mnohdy napůl legendárnímu – zakladateli, symbolizovanému totemovou entitou, tzv. *cuga*. To mohlo být zvíře, pták, plaz, ryba, nebo i přírodní úkaz, který byl pro členy klanu posvátný, mocně uctívaný a naprosto nedotknutelný. Jméno cugy (*cura* – kámen, *co* – voda, *ñancu* – orel apod.) se automaticky stávalo příjmením členů klanu. Specifický araukánský polyteismus uznával ovšem existenci nejvyšší bytosti, *Neguechén*, která žila na nebesích a smrtelníkům dávala, případně odnímala život. Takřka všemocný Neguechén stál také za jinak nevysvětlitelnými přírodními úkazy jako byly bouře, sopečné erupce